

Válságok és válságkezelők: a neoliberális gondolkodás problémái

Sok közgazdász van azon a véleményen, hogy a 2007–2008-ban kitört gazdasági válságot a neoliberalizmus által a pénzügyi piacokon lehetővé tett teljes szabályozatlanság okozta. Ezek után várható volt, hogy egyre népszerűbbeké váljanak a szabályozást követelő gondolatok. Ennek jelei hamar mutatkoztak is, hiszen a bankok megmentése hatalmas költségvetési injekciókkal történt, ami állami beavatkozás volt a javából. Vagyis éppen ellentéte volt az állam szerepét a gazdaságban minimalizálni akaró neoliberális nézeteknek. Azonban gyorsan kiderült, hogy a neoliberalizmus eszméi erősen tarják magukat, nemcsak továbbélnek, de még nagyobb hangsúlyt is kapnak. De mi is a neoliberalizmus? A híres francia szociológus, Pierre Felix Bourdieu¹ (1930–2002) így jellemezte a neoliberalizmust: „a piac mindenhatóságát vallja, mert az elvezet a gazdasági hatékonysághoz. Ezért követeli az adminisztratív és politikai korlátok eltörlését a tőke és az egyéni profit maximalizálás útjából. Kiáll a nemzetállamok gazdasági érdekek alá rendelése, a központi bank függetlensége mellett. Tiltja a piacok szabályozását, fellép a költségvetési hiány ellen, és követeli a közszolgáltatások általános magánosítását, tovább a köz- és szociális kiadások minimalizálását.”

A szerző szerint a neoliberalizmus eszméi dogmák, amelyeket hívei nem engednek vitatni. Beszélni róluk csak az ortodoxia által engedélyezett határok között megengedett. Ilyen dogmatikus eszme a „hatékony piac” hipotézise. Hiszen, ha valóban hatékony lenne a piac, ha szabályozni tudná a gazdaságok működését, akkor nem lennének válságok.

Egy frissen megjelent könyv² szerint a neoliberalizmust legegyszerűbben úgy lehetne jellemezni, hogy az a „kisméretű kormány” és a szabadpiac ideológiája. A klasszikus liberalizmus gondolkodói a 18. század végén hasonlóan hittek. Azt hirdették, hogy az államnak csupán éjjeliőr szerepet kell vállalnia. Legfontosabb dolga pedig az kell, hogy legyen, hogy minden eszközzel támogassa a piac hatékony működését.

A neoliberális iskola későbbi híres követői is valamennyiben hasonló elveket vallottak. Az elméleteket politikai gyakorlatok is követték. Közülük a leghíresebb kettő a „thatcherizmus” és a „reaganizmus”, de voltak követőik Ausztráliában és Új-Zélandon is. Érdekes arra is felfigyelni, hogy eredetileg az angol nyelvterületekre volt a leginkább jellemző a neoliberalizmus fenntartások nélküli elfogadása. Viszont a neoliberalizmus gyakorlata máshová is áterjedt, mégpedig elsősorban az olyan nemzetközi intézmények, mint a Nemzetközi Valutalap (IMF) és a Világbank (VB) közvetítésével. Ennek nyilvánvaló bizonyítéka a rendszerváltó közép- és kelet-európai országokra kényszerített úgynevezett „Washingtoni Megállapodás” (Washington Consensus), amely az IMF, a VB és az USA pénzügyminisztériuma között kötött meg, és amelynek legfőbb célja az volt, hogy a rendszerváltást a neoliberális ideológia mentén vezényelte le. A Washingtoni Megállapodás legfontosabb tételei a következők voltak:

- az állam vonuljon ki minél jobban a gazdaságból, és csupán az üzleti élet működésének megkönnyítésére összpontosítsa tevékenységét,
- a lehető legteljesebb legyen a privatizáció és a liberalizáció,
- az adók csökkentése a cégek számára,
- költségvetési megtakarítás az oktatás, egészségügy, kultúra és szociális ellátások területén.

De visszatérve a 2007–2008. évi gazdasági válságra, a világ megtapasztalhatta, hogy milyen nagy a pénzügyi szektor hatalma. A „Wall Street”³ cégeinek befolyása a politikai döntéshozókra nagyobb, mint bárki másé. Miközben a 2008-as válságot a bankszféra okozta, mára az életben maradt bankok nyereségesebbek, mint valaha voltak. Közben pedig a bankok megmentésének következményei, a megszorítások, amelyek keretében a felelőtlenül gazdálkodó pénzügyi szereplők megmentésére költött hatalmas összegeket adóemelések és költségvetési kiadás csökkentés formájában a lakosságtól veszik vissza a kormányok, még mindig folyamatban vannak egyes országokban.

A válságra adott megszorításos válasz kialakításában figyelemre érdemes az Európai Unió vezetőinek állásfoglalása. A válság kitörése után ugyanis mintha a Washingtoni Megállapodás megújulását láttuk volna az úgynevezett „Trojka” létrejötté és működése során. A Trojka, azaz „Triumvirátus”, vagyis a „hármak csoportja”, amely az IMF és az Európai Központi Bank és az Európai Bizottság képviselőiből állt össze a legkeményebb neoliberális politikát kényszerítette, és kényszeríti a mai napig a válság miatt bajba került déli országokra. Az Európai Bizottság szerepét az idők folyamán szinte teljesen átvette Németország és elnöke Angela Merkel. A Trojka a kínált mentőcsomagokért cserébe a Washingtoni Megállapodásban szereplőkhöz nagyon is hasonló lépéseket követelt: privatizációt, liberalizációt, az állami kiadások csökkentését. Nem véletlen, hogy a 2007–2008-ban indult gazdasági válság még 2013-ban is éreztette hatását Európa leginkább válság sújtotta, eladósodott országaiban. Az egyedüli abszolút kivétel Németország, alacsony munkanélküliséggel és kiemelkedően magas exporttal, vagyis jól működő gazdasággal. Ugyanakkor – ahogyan azt a görögök, portugálok gyakran a szemére vetik – kevés szolidaritással a krízis sújtotta mediterrán országok irányában. Németország inkább a megszorítások továbbvitelének a híve ezekben az országokban. Továbbá fenntartja a jogot arra, hogy ellenőrizze is a megszorítások végrehajtását. Feltűnő viszont, hogy a német vezetés, jelentős támogatásokkal, gondosan megóvta a hazai ipart a válságtól, egyáltalán nem követve a saját maga által más országokra rákényszerített neoliberális gyakorlatot. Ennek kapcsán érdemes arra is felfigyelni, hogy az állam „éjjeliőr” szerepét hangsúlyozók azt nem bírálják, hogy a fejlett országok kormányai továbbra is aktívan beavatkoznak nemcsak saját országuk, de a világ más országainak gazdasági ügyeibe is azért, hogy saját nemzeti cégeik érdekeinek érvényesülését előmozdítsák. Magyarország erről a neoliberális útról tért le akkor, amikor meghirdette az „unortodox” gazdaságpolitikát.

De mit is értsünk „unortodox”, azaz nem szokványos, az úgynevezett „mainstream”, „főáramú” megoldásoktól eltérő gazdaságpolitikán? Ennek megvilágításához induljunk ki a gyakorlatból!

Magyarország előrehozta az IMF tartozások kifizetését, és ezzel egyben megszabadult attól a veszélytől, hogy a gazdaságpolitikát az IMF neoliberális elvei szerint alakítsa. Az ellenzék ezt a lépést szigorúan pénzügyi szemüvegen keresztül bírálta azt hangsúlyozva, hogy gazdaságilag nem racionális lépés az olcsóbb és biztos IMF hitelt felcserélni a drágább és bizonytalanabb piaci alapú finanszírozással. Azonban elhallgatta, hogy ha nem ezt tette volna a kormány, akkor Magyarország mára egy csoportba kerülhetett volna a drámai gazdasági veszteségeket és 20% fölötti munkanélküliséget elszenvedő déli államokkal. Az IMF szokásos neoliberális irányvonala mellett ugyanis elsősorban a társadalomra kellett volna hárítania a válság összes terheit.

A magyar kormány „unortodox” gazdaságpolitikájának lényege viszont az volt, hogy a gazdasági gondok megoldásába nemcsak a társadalmat, hanem az üzleti szférát is bevonta. Ez erkölcsileg is elfogadhatóbb megoldás volt, hiszen azt hangsúlyozta, hogy jó időkben a cégek jelentős profitokat termeltek és vittek el Magyarországról, indokolt ezért,

hogyan baj van, akkor szálljanak be a nehézségek elhárításába is. De melyek is a legszembeütőbb különbségek a neoliberális és az „unortodox” gyakorlatok között? A legtipikusabb különbségeket látjuk az 1. táblázatban.

Ortodox és unortodox megoldások	
<ul style="list-style-type: none"> • cégek adóinak minimalizálása, a terhek állampolgárookra hártása • minden privatizálandó • az állam dolga a cégek tevékenységének maximális segítése (a cégeknek kedvező munkaügyi és fogyasztóvédelmi valamint környezetvédelmi szabályozással, minél olcsóbb munkaerővel) • az államtól független Központi Bank • az oktatást az üzleti érdekek szolgálatába kell állítani (azt tanulják az emberek, ami a cégeknek éppen kell) • a migráció maximális bátorítása (a munkaválaló menjen oda, ahol a munkalehetőség van) • egy ország eredményeit elég a pénzügyi mutatókkal mérni • a munkanélküliség csökkentése az üzleti szféra támogatásán keresztül oldandó meg • a nemzeti ügyekkel szemben el kell fogadni a globális cégek érdekeinek elsődlegességét 	<ul style="list-style-type: none"> • kiegyensúlyozott adórendszer, a cégek és a lakosság fizessen kevesebb adót, és ezzel ösztönözni lehessen a beruházásokat és a fogyasztást egyaránt, hozzájárulva így a gazdaság növekedéséhez. • az állami tulajdonnak van létjogosultsága, ezért nem ördögtől való egy magáncég állam általi megvásárlása • a központi bank nemcsak az infláció kordában tartásáért felelős, de saját eszközeivel segítheti az állam gazdaságpolitikájának megvalósulását is • az oktatás területén nem a tudásszintet kell levinni a mindenkori üzleti igények szintjére, hanem az üzleti igényeket kell terelni a magasabb szintű tudás felhasználása felé • az állam aktív szerepet vállal a gazdasági szerkezet alakításában, a nemzeti érdekek megfogalmazásában és érvényesítésében • válság esetén az állam bevonja az üzleti szféra erőforrásait is a válság megoldásába (például különadókkal) • a munkanélküliség csökkentéséhez közmunkaprogramok szervezése

1. táblázat. Ortodox és unortodox gazdaságpolitikai megoldások

Úgy tűnik, hogy a neoliberális vonaltól való elrugaszkodása jó választás volt, hiszen Magyarország elkerülte a déli országok gazdasági válságát. A gazdasági növekedés, ha gyengén is, 2013-ban beindult, a munkanélküliség és az infláció csökken. Tennivalók persze bőven maradtak. Az egy főre jutó magyar GDP 2012-ben elérte az EU-s átlag 67%-át. Igaz a cseh, a szlovák, a szlovén, az észt és a litván adat jobb. Sorrendben 81, 76, 84, 71 és 72%. De ennél elgondolkodtatóbb tény, hogy ugyanakkor az életszínvonalunk az EU-s átlag 30%-a körül van. Ez köszönhető részben a hatalmas államadósságnak, részben pedig annak, hogy a nemzeti jövedelmünk jelentős hányadát teszi ki a külföldi cégek profitja, amit kivisznek az országból. Az életszínvonal felzárkóztatása pedig nem várható a neoliberális gondolatokból, politikai mozgalmaktól és gazdaságpolitikai gyakorlattól. Ezt a mindennapok gyakorlata igazolja. Hiszen láthatjuk ezen eszmék romboló hatásait, a jövedelem különbségek drámai növekedését, a munkanélküliséget, a kultúra és a mindennapi élet piacosodását, a nemzeti értékek és érdekek háttérbe szorítását a neoliberális ideológiát és gyakorlatot elfogadó országokban.

Magyarországnak tudatos építkezésre, a gazdasági szerkezet korszerűsítésére, a versenyképesség növelésére van szüksége. Ez pedig nem képzelhető el az állam aktív és

tudatos szerepvállalása nélkül, vagyis a neoliberális eszmével szakító „unortodox” gazdaságpolitika nélkül.

Végül is, ha röviden szeretnénk megfogalmazni az „unortodox” gazdaságpolitika lényegét, akkor azt mondhatnánk, hogy az jelenti az állam aktív szerepét a gazdaságban, és ezen keresztül a nemzeti érdekek jobb érvényesíthetőségét.

JEGYZETEK

- 1 Bourdieu, P. F: L'essence du néolibéralisme. Le Monde diplomatique. 1998. március. Beyond the Free Market. Edward Elgar Publishing Ltd. Cheltenham. Nagy-Britannia, 2012.
- 2 Cahill, D., Edwards L., Stilwell F.: Neoliberalism. 3 Az amerikai pénzügyi központ New Yorkban.

